

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE YA 12

SESHL.1

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2020

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

MORNING SESSION

DITAELO HO MOHLAHLAUBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Dibopeho tsa puo le ditlwaelo tsa tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:
KAROLO YA A: Metsotso e 50
KAROLO YA B: Metsotso e 30
KAROLO YA C: Metsotso e 40
10. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA A**MAETO A MALELELE A TERENE AFRIKA-BORWA**

- 1 Ke mang ya sa rateng ho eta ka terene? Mohlomong ke batjha ba hlahileng ha ditshebeletso tsa diterene tse neng di fumaneha ho hokela metse ya ditoropong le ya mahaeng di se di fedisitswe. Ha ho qaleha kgwebo ya ditekesi, maeto a neng a nkuwa ka terene a ile a moyafala dibakeng tse ding tsa Afrika-Borwa. Leha ho le jwalo, ho eta ka terene ho na le kgohedi e ikgethileng. Mona ha re bue ka maeto a makeisheneng moo basebetsi ba tsohang letsatsi le letsatsi ba e ya mosebetsing ka terene ba bile ba kgutla ka yona. Re bua ka maeto a bohahlaudi a hlileng a hlophiswa nako e sa le teng. Ke nnete hore ho hahlaula ka terene ho ke ke ha etsa hore o tlohe mona o fihle hole ka ho panya ha leihlo, empa ho na le ho ikgethileng ho sa hlaloseheng habobebe ha motho a hahlaula ka terene jwalo kaha re se re boletse. Bothata ke hore batho ba se ba dula ba itlhahanetse ka dinako tsohle, mme ba se ba nena ho hahlaula ka terene – mme ba sebedisa makoloi le difofane ho feta tekano. Re tla lekola mefuta e mmalwa ya maeto ka diterene tsa bohahlaudi. 15
- 2 Maeto a malelele mona Afrika-Borwa a ka nkwa ka terene ya *Rovos Rail*. Terene ena e ne e etswe ke yena monga lebitso leo e reheletsweng ka lona, mme e atisa ho tsamaya dipakeng tsa Pitoria le motse Kapa. E hahlaula e be e yo finyella diphorong tse kgolo tsa Victoria naheng ya Zimbabwe, ho ya thula toropong e kgolo ya kgwebo naheng ya Tanzania, e leng *Dar es Salaam*. Leeto ka terene ena le ka nka matsatsi a 15, ka tefo e ka bang bonyane R18 950 motho a le mong. Hona ho hlakisa hore ha se bohle ba ka bang le matla a ho eta ka terene ena kaha batho ba bangata naheng ena ba kojwana di mahatleng. Terene ena ha e a lokela baeti ba tsamayang ka ditaba tsa kgwebo. Ke kahoo bahahlaudi ba atisang ho kotjwa hore ba siye dikomporo tsa bona le mehala ya letheka (diselefouno) matlong ao ba a lokiseditsweng ho sekamisa mmele ho wona. Ka baka la sena, batho ba etang ka tsa kgwebo ba lahlehelwa ke menyetla ya ho fumana melaetsa le tlhahisoleseding ya bohlokwa kapele ha ba ntse ba kwaletse disebediswa tsena tse tshehetsang marangrang a kgwebo le kgwebisano. Leha ho le jwalo, ho hahlaula ho fokotsa kगतello ya maikutlo, ebile ho ka ntjhafatsa motho. 30

3 Tsela e bobebe ha o batla ho hahlaula dithota ka terene ke ya ho sebedisa *Shosholoza Meyl* e hokelang maeto a ditoropo tse kgolo tse supileng. Maeto a hokelang toropo ya Johannesbeke le motse Kapa, esita le a hokelang Johannesbeke le Thekong ke ona a ratwang haholo, hoo ebang *Shosholoza Meyl* e dula e fumaneha matsatsi a mahlano ho a supileng a beke. Terene ena e akga mekga e mmedi ya makhareje. Ho na le makhareje a nang le ditulo moo o dulang ho fihlela pheletsong ya leeto la hao. Ho boele ho be le mokga o mong wa makhareje moo mohahlaudi a ka sekamang ho wona. Phapano makharejeng ana ke tjehelete e lefuwang. Ke tshepa hore ho a hlaka hore mohahlaudi ya kgethileng lekhareje le nang le bethe ya ho sekama ke yena ya lefang ho feta. Ka kakaretso manyane ao bahahlaudi ba a lefang ha ba eta ka terene ena a a fihlelleha. *Shosholoza Meyl* e boela e na le makhareje a ikgethileng a laelang makoloi. Hona ho ka thusa mohahlaudi hore moo a etelang teng a boloke tjehelete bakeng sa ho hira koloi ya ho mo tsamaisa dibakeng tseo a ratang ho di etela. 35 40 45

4 Mokga wa ho qetela wa diterene tsa ho hahlaula ke wa *Blue Train*. Yona e ipabola ka maeto a hokelang Pitoria le motse Kapa hape e fihlella dibakeng tsa Hoedspruit le Kruger National Park. Makhareje a yona a na le moya o fokang hamonatjana ebile a bulehile hantle haholo hoo ho leng bobebe le ho bapala dipapadi tse itseng. E na le ditshebeletso tse akgang tsa ho hlatswa diphahlo le ho bolokela baeti dithoto tsa bona ha bona ba robile monakedi. Makhareje a *Blue Train* a na le dibate tse kgolo moo bahahlaudi ba ka tolang teng, athe ho na le waefae (wi-fi) ya mahala eo bahahlaudi ba ka e sebedisang motjhaotjhele. Dijo tsa teng ke masutsa a dutlisang mathe, athe ditefello tsa teng ke tse kenyeleditseng boithabiso bohle boo mohahlaudi a ka bo thahasellang ha a ntse a le leetong. Borakgwebo ba ka fumana monyetla wa ho eketsa dikgwebo tsa bona ka ho bopa maqama ka marangrang le tshebedisanommoho le bomphato ba bona. Hona ho ka kenyeletsa ho lekola mebaraka e meng bakeng sa dikgwebo tsa bona. 50 55 60

[E fetoletswe le ho lokisetwa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Sanlam Reality*, 33–35]

- 1.1 Fana ka kgwebo e ileng ya thunthetsa maeto a terene. (1)
- 1.2 Ke mokga ofe wa batho o sa thabeleng ho eta ka terene? (1)
- 1.3 Polelwana ena 'ka ho panya ha leihlo' e hlahellang moleng wa 10 e sebedisitswe ka sepheo sefe? (2)
- 1.4 Bolela makgabane A MABEDI a fumanwang tereneng ya *Shosholoza Meyl*. (2)
- 1.5 Ka mantswe a hao, bolela se ka sitisang batho ba bangata ho eta ka terene ya Rovos rail, ho latela mela ya 21–24. (1)
- 1.6 Ebe bohlokwa ba bohahlaudi ke bofe moruong wa naha? (2)
- 1.7 Bontsha phapano e teng mekgeng e mmedi ya makhareje a *Shosholoza Meyl*. (2)

- 1.8 Ha o nahana ke hobaneng ha bahahlaudi ba tsamayang ka terene ya *Rovos Rail* ba kotjwa ho se sebedise dikomporo le mehala ya thekeng ha ba le leetong? (2)
- 1.9 Tadima seratswana sa 4
Bolela ntlha E LE NNGWE e totobatsang hore leeto ka *Blue Train* le nka matsatsi a mmalwa. (1)
- 1.10 Lentswe lena 'motjhaotjhele' (mola 56) le thusa jwang ho hlakisa moelelo wa tshebediso ya waefae e fumanwang ho *Blue Train*? (1)
- 1.11 Kgetha karabo e nepahetseng ho tse latelang. Ngola feela tlhaku A–D.
Polelwana ena 'ho sekamisa mmele' (mola 27) e re bolella hore bahahlaudi ba robotse ka hara matlo a sebediswang ke bahahlaudi ...
A ba nang le tjhelete.
B nakwana.
C ka nako tsohle.
D ba kotjwana di mahetleng. (1)
- 1.12 Bolela hore polelo e latelang ke ntlha kapa mohopolo, o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
Ho hahlaula ho fokotsa kगतello ya maikutlo, ebile ho ka ntjhafatsa motho. (2)
- 1.13 Ha o ne o lokela ho eta ka terene o ne o tla kgetha terene efe bakeng sa leeto la hao? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

Boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA B

[Setshwantsho se qotsitse le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa ho www.google.com]

- 1.14 Bolela dintho TSE PEDI tse boitshetlehong ba tema ena tse bontshang hore diketsahalo tsa yona di etsahalla seteisheneng sa terene. (2)
- 1.15 Ke eng e bontshang hore batho ba hlahellang temeng ba hliile ba le leetong? (1)
- 1.16 Mokgwa oo batho ba nomorilweng 1 le 3 ba apereng ka wona, o re senolela hore ebe ke sehla sefe sa selemo naheng ya Afrika-Borwa? (1)
- 1.17 Bolela se supang hore mosadi ya nomorilweng 3 o a nahana. (1)
- 1.18 Ke makgabane afe a iponahatsang setshwantshong see a pepesang maemo a matle a phedisano? Bolela makgabane A MABEDI. (2)
- 1.19 Lentswe lena 'diphathakalle' le re bolella eng ka batho ba nomorilweng 1? (1)
- 1.20 Hlalosa kamoo TEMA YA B e tshehetsang mookotaba wa TEMA YA A kateng. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema ena e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka seratswana se momahaneng moo o totobatsang mehopolo E SUPILENG ya sehlooho ya melemo ya ho sebedisa makoloi a motlakase.

ELA HLOKO:

O lebeleletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. E be mehopolo E SUPILENG ya sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**MAKOLOI A MOTLAKASE**

Bongata ba makoloi Afrika-Borwa a sa ntse a kgannwa ka matla a peterole (*petrol*) le disele (*diesel*), empa sena se ntse se fetofetoha kaha makoloi a sebedisang matla a motlakase a ntse a kenngwa tshebetsong hanyanehanyane. Hobaneng batho ba tla lokela ho sebedisa makoloi a motlakase? Dikarabonyana di ka fumanwa dintlheng tse latelang.

Ditsebi tsa makoloi a motlakase di tiisa hore makoloi ao a sebediseha habobebe ho feta a tsamaiswang ka peterole le disele, hoo le botsipasehole ba ka kgonang ho a kganna. Ditsebi tsena di nnetefatsa hore makoloi a motlakase a etsa hore sepakapaka se dule se bolokehile ho feta mesi e bakwang ke makoloi a disele le peterole, e okolang lelwapi la tshireletso ya sepakapaka. Di nontsha kang ka hore ho se ho e na le makoloi a motlakase a seng a le lebelo le fetang la makoloi a mang a kgannwang ka peterole le disele. Boramahlale ba bapatsang makoloi a motlakase ba re ho bobebe haholo ho boloka koloi ya motlakase e le maemong a matle kaha ha e hloke ho ntshuwa oli, difilitara le dipolaka tsa kgale. Motho o nka nako e telele o e sebedisa kaha e sa robehe habonolo.

Leha ba bontsha hore ha jwale makoloi a motlakase a sa ipehile pele ka theko, ba eletsa hore ditjeo tseo tsa theko di bonahala di le tlaase ha motho a bapisa peterole kapa disele eo mokganni a e sebedisang kgwedi le kgwedi, haholoholo mothong ya kgannang ho ya mosebetsing. Boramahlale bana ba bile ba bontsha hore ha setjhaba se ka reka makoloi a motlakase mona Afrika-Borwa, moruo wa naha o ka ntlafala hoo mesebetsi e ka bulehang ho feta ha jwale. Ba dihela dikgala ka hore ho se ho e na le makoloi a sebetsang ka mekga e mmedi e leng ya ho sebedisa motlakase le peterole kapa disele, mme theko ya wona e ka tlase ho a sebedisang motlakase feela, athe melemo e ntse e tshwana le ya ho sebedisa ya motlakase feela ha ho bapiswa le makoloi a sebedisang peterole le disele feela. Ha mmela o ntse o puta, batho ba ntse ba tla tlameha ho ithekela makoloi a motlakase, ho boloka moya oo re o hemang o hlwekile.

[E fetoletswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Sanlam Reality*, Autumn 2018: 22–23]

KAROLO YA C: DIBOPEHO TSA PUO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3: PAPTISO

Bala le ho boha papatso ena e latelang ebe o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D

DITSHEBELETSO TSA HO SALA LE BANA HA MMABANA

Mme, na o hloka ho phomola?
O batla **ho ya ja leoto** mantsiboya?
Kapa o batla ho ya mabenkeleng o le mong?
Tlisa bana ha Mmabana!

Mme Phomola!!!

MME PHOMOLA!!!

Re bula Mantaha-Sontaha, dihora tse 24 ka letsatsi.
Ikopanye le rona **hanghang**:

- mmabana@gmail.com
- 071 223 3445

[Setshwantsho sena se lokiseditswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho www.google.com]

- 3.1 Bolela bohlokwa BO LE BONG ba matshwao a makalo a sebedisitsweng lepetjontong la papatso ee. (1)
- 3.2 Ebe difahleho tse radilweng matsohong a hlahisitsweng setshwantshong di re senolela eng ka tshebeletso ya sebaka se bapatswang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 3.3 Tshohla tshebediso ya lepetjo lena, 'Mme Phomola'. (2)
- 3.4 Ke hobaneng ha mmapatsi a lebisitse papatso ee ho bomme feela? (2)
- 3.5 Fana ka moelelo o otlohileng wa polelwana ena: 'ho ja leoto'. (1)
- 3.6 Na wena o ka tshepa ditshebeletso tsa mofuta oo o bapatswang hore di o hlokomelle ngwana wa hao? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA E

[Setshwantsho sena se lokiseditswe le ho hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho www.google.com]

- 4.1 Mokgwa oo batho ba temeng ba bopehileng ka wona o hlahisa keketehiso/qabolo ka tsela e jwang? (2)
- 4.2 Leleme le hlahisitsweng ke monna ya tshwereng pompo ya metsi le o tsebisa eng ka maemo a bophelo a renang sebakeng seo? (2)
- 4.3 Hlalosa se senolwang ke marothodi a metsi a tswang pompong ya 3 le ya 4. (2)
- 4.4 Mantswe ana, 'mehlolo ke dinoha' a amana jwang le puo ya mmele ya motho ya a buang? (2)
- 4.5 Ke molaetsa ofe o totobatswang ke khathunu e ka hodimo? (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA YA PROSA

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse botsitsweng hodimo yona.

TEMA YA F

1	Helang batho! Ngwana enwa o hana ho mamela ditaelo, o hana batswadi ba hae ba mo roma, o hana sefahlamahlo, o re yena ha se seo a ka se etsang. E ne e le pele ha le benya ba fetlama, kajeno ntho di fetohile. Maama o shwele ho a ikgwantlellwa, ha ho tsuonyana phatela nngwe. E mong le e mong o lokela ho itjhebela, a lese ho nna a re o na le ngwana ya tla mo phethela mabaka a hae.	5
2	Molato keng ha eka ha se eo feela, bongata ba bana ke bo seng bo hana ho mamela ditaelo, bo hanang ho rongwa, bo iketsetsang boithatelo. Ha eka batswadi ba bitswa booutopi le bommamoleiti, ba bitsollwa feela leha ba dumediswa. Na ke yona tlhompho? Hoo ho bakwa keng? Ha se yona kgodiso e kgwehlang e hlohang ho lokiswa ke bomme haholo? Atjhe! Empa ekare tlhompho e lokelang ho iswa ho batswadi ha e sa tsejwa, hoba ho hlompha motswadi ke hona ho tlileng pele.	10

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Monokotshwai*, JJ Moiloa, 1985:10]

- 5.1 Hlalosa hore mantswe ana 'ha ho tsuonyana phatela nngwe' a hlakisa moelelo wa tema ee ka tsela e jwang. (2)
- 5.2 Mongodi o botsa potso ena: '*Na ke yona tlhompho?*' ka sepheo sefe? (2)
- 5.3 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethang.
- Ho hana sefahlamahlo ke ho hana ...
- A ha batswadi ba o shebile ka mahlong.
 B o sa sheba batswadi ka mahlong.
 C ho rongwa ho tu!
 D ho rongwa ka mabaka. (1)
- 5.4 Na ho bitsa batho ba baholo 'booutopi le bommamoleiti' moleng wa 8 ke rejistara e loketseng maemo a tema ee? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.5 Polelo e latelang, 'Ha se yona kgodiso e kgwehlang e hlohang ho lokiswa ke bomme haholo?' e bontsha ho sheba ditaba ka lehlakore le le leng ka tsela efe? (1)
- 5.6 Tshebediso ya polelwana ena: 'e ne e le pele ha le benya ba fetlama' e re bolella eng ka boitshwaro ba bana ba mehleng ya pele? (2)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70

